

Kretologietijd

Marc Stevens

Ik dacht er opnieuw aan toen ik de *Humo* van enkele weken geleden las. In een apart vakje bij een artikel over programma's van ons aller VTM-fenomeen, Paul Jaspers, stelde de redactie van *Humo* een instrument voor dat de lezer moest toelaten om zelf van die specifieke titels voor nieuwe Jaspersreportages te bedenken. Deze onderwerpengenerator werkt snel en is bijzonder vriendelijk in het gebruik. De lezer moet enkel een toevallig adjectief uit de eerste kolom nemen, dat combineren met om het even welk substantief uit de tweede kolom en daar tot slot nog een verklarende bijzin uit de derde kolom aan toevoegen, en klaar is de titel.

GENERATOR 1

Impotente	huisvrouwen	die vroeger nog in de hitparade hebben gestaan
Gelovige	vrijgezellen	die door hun vrienden en familie werden verstoten
Gescheiden	leden van het koningshuis	die over paranormale gaven zeggen te beschikken
Veroordeelde	soapacteurs	die zich van de ene dag op de andere bij een circus hebben aangesloten
Zwaarlijvige	ex-priesters	die zich intensief voorbereiden op de Olympische Spelen
Hoogbegaafde	fitness-fanaten	die alle afleveringen van <i>Familie</i> op video hebben bewaard
Topless	travestieten	die samen op de lotto spelen
Pedofiele	prostitués	die het in het bankwezen hebben gemaakt
Bejaarde	dwergen	die een spectaculaire bekentenis wensen af te leggen
Werkloze	gangsterliefjes	die maar tot hun 14 jaar naar school zijn geweest

Hiermee maak je titels voor reportages die je zelf niet voor mogelijk hield en tegen een tempo dat Jambers nooit zou kunnen volgen! In ieder geval leuk genoeg om in de klas ook eens te spelen. De oefeningen die je hieraan kan koppelen, zijn legio:

- leerlingen laten bedenken waarover het programma zou kunnen gaan;
- hen laten uitleggen waarop Jambers zou moeten letten om het programma zijn typische trekjes te geven;
- eventueel een interview uit het programma voorbereiden en spelen;
- de kolommen in deze lijst uitbreiden;
- enzovoort.

MIST- EN GONGSGENERATOREN

Dit speeltje uit *Humo* deed me terugdenken aan het leuke taalboek van Ludo Beheydt e.a. (1978), *Taal(v)aardig*, bedoeld als taalbeschouwelijk schoolboek voor de hogere jaren van het secundair onderwijs en nogal in trek in het begin van de jaren '80, maar nooit heruitgegeven. In hoofdstuk 10 van dit boekje gaan de auteurs in op vormen van taalmanipulatie en uiteraard komen zij ook terecht bij bluftaal en wazig taalgebruik. Daarbij geven zij een tweetal voorbeelden van wat zij 'kretologiemixers' noemen. Deze mixers zijn op hetzelfde principe gebaseerd als de programmamachine van hierboven. We tonen ze u hieronder even. Mistgenerator 2 is meer bedoeld voor managers, generator 3 voor mensen die volgens Beheydt e.a. "mee moeten in welzijnskringen".

GENERATOR 2

Geïntegreerde	organisatorische	modelontwikkeling
Systematische	ontwikkeling van	gedragsalternatieven
Functionele	benadering van	managementstechnieken
Multidisciplinaire	technologische	organisatievorm
Normatieve	relationele	spanningsvelden
Sociaal-psychologische	coördinatie van	machtsaspecten
Dynamische	bureaucratische	informatiesystemen
Geobjectiveerde	prognose van	communicatiemethoden
Structurele	conservatieve	strategiebepaling
	begeleiding van	veranderingsprocessen

GENERATOR 3

Creatief	omvattend	aanreiken
Een stuk(je)	vervullend	duiden
Synthetisch	sociaal	omvatten
Existentieel	vermenselijkend	invoelen
Lichamelijk	wezenlijk	verwerken
Geestelijk	groepsmatig	anders-zijn
Spiritueel	natuurlijk	jezelf zijn
Religieus	binnenwerelds	naar-de-ander-gaan
Dynamisch	innerlijk	verwerkelijken
	kritisch	vermaatschappelijken

Materiaal genoeg om leerlingen even mee te laten experimenteren, of wie weet een korte inleiding mee te laten declameren voor een of ander congres van een wat wazig genootschap. Aan de leerlingen ook om te proberen zo'n lijst te situeren: welk soort persoon maakt er gebruik van de termen uit één van beide generatoren?

Niet dat ik met betrekking tot deze lijstjes exhaustiviteit in de opsomming wil nastreven, maar ook A.J. Vervoorn (1977) presenteert in zijn humoristische boekje *Kleine Grammatica van de Waanzin* een tweetal, wat hij dan 'gonsgeneratoren' noemt, zodat eenieder die wat exclusivistisch taalgedrag aan de dag wil leggen, niet op zijn honger moet blijven zitten. Hieronder toch nog maar even deze leuke lijstjes:

GENERATOR 4 (VOOR HET-WOORDEN)

Constructief	expansie-	postulaat
Destructief	articulatie-	relict
Creatief	anti-autoriteits-	concept
Recessief	sensibiliserings-	surrogaat
Conformistisch	distributie-	product
Illegitiem	stabiliserings-	correlaat
Steriel	nostalgie-	argument
Progressief	frustratie-	dirigisme
Dialectisch	consoliderings-	probleem
Non-conformistisch	capaciteits-	vacuüm

GENERATOR 5 (VOOR DE-WOORDEN)

Functionele	inflatie-	hardware
Emancipatorische	coalitie-	structuur
Cumulatieve	educatie-	fase
Permanente	organisatie-	problematiek
Institutionele	management-	sector
Synchrone	actie-	consumptie
Ambivalente	interpretatie-	projectie
Intentionele	modificatie-	flexibiliteit
Geconcentreerde	infiltratie-	programmering
Gekwalificeerde	fluctuatie-	optie

U ziet het, woordinflatie is nooit ver weg.

MIXER VOOR DE BESPREKING
VAN EEN KUNSTWERK

De derde keer dat ik tot dit leuke kolommetjesspel werd verleid, was naar aanleiding van het lezen van enkele kunstkritieken. Het viel me op dat in de brochure die ik doorbladerde, ongelooflijke onzin te lezen viel. Het ging hier om besprekingen van schilderijen, beeldhouwwerken en allerlei objecten. De uitleg van de onderlegde critici bracht me geen halve stap verder in de richting van een zinvolle interpretatie, maar toch slaagden ze er allemaal in om tussen de twee en vier bladzijden over één object vol te schrijven. De wind die zij veroorzaakten, heb ik trachten bloot te leggen met onderstaande ‘mixer voor de bespreking van een kunstwerk’.

Deze tabel helpt u bij het bouwen van een goed in het oor liggende constructie om kunstwerken of kunstige uitingen en andere evocaties mee te karakteriseren. De werkwijze blijft dezelfde. Om een interessante term te construeren, neemt u een toevallig

woord uit de eerste kolom (bijvoeglijke naamwoorden) en u verbindt dat met een toevallig woord uit de tweede kolom en een uit de derde kolom (vormen een samengesteld substantief). Die constructie of enkele daarvan gebruikt u in een zin als: *“De schragende gezagsagressiviteit van dit kunstwerk manifesteert zich via typologische beginselrestricties”*. U kan in kunstenaarsmiddens voortaan niet meer afgaan.

Nog even onderstaande lijstjes uit het hoofd studeren (voor de gemakkelijker klasseerden we ze alfabetisch) en u bent goed op weg om een groot windbluffer te worden, die veel respect afdwingt omwille van zijn niet zo evidente verwoordingsmechanismen. Overigens, wanneer u voor een nieuwe combinatie het bijwoord *deels* gebruikt, dan kan uw interventie gewoonweg niet meer stuk. Heeft u het namelijk niet bij het rechte eind, dan is dat slechts ten dele, voor het andere deel van deels zit u nog steeds in een zetel. En dat is toch deels wat telt ondanks de bedrieglijke betekeniscomponent van het opzet.

Zou u er niet langzaamaan over beginnen nadenken om vernissages in te leiden? Gelooft u ons maar, wanneer u een gons-

generator bij de hand hebt, is het voorbereiden ervan niet eens zo moeilijk meer.

GENERATOR 6

Bedrieglijke	beginsel-	afbakening
Collectieve	betekenis-	agressiviteit
Conceptuele	bewustzijns-	component
Draconische	dubbelzinnigheids-	confrontatie
Dragende	duidings-	context
Eenduidige	eliminerings-	dialogoog
Elementaire	exploratie-	dynamiek
Existentiële	functionaliteits-	extrapolatie
Fundamentele	gezags-	formulering
Gecontamineerde	inertie-	geladenheid
Gedreven	inhouds-	interventie
Horizontale	krachts-	innovatie
Illusoire	kwalificatie-	koppeling
Innerlijke	materialisatie-	kracht
Kritische	oppervlaks-	mogelijkheden
Materieel-relatieve	referentie-	mythe
Neogothische	reflectie-	notatie
Ogenblikkelijke	verbeeldings-	opstelling
Ogenschijnlijke	veroverings-	parameter
Ondoorgrondelijke	verwoordings-	premissie
Onmiskkenbare		problematiek
Permanente		ready-made
Prototypische		restrictie
Ruimtelijke		schaalvergroting
Samenhangende		sculptuur
Schragende		specificiteit
Situationele		strategie
Symbolistische		variëteit
Traditionele		verlener
Typologische		verruiming
Universele		verwantschap
Voorwaardelijke		vormelijkheid

Bij deze behoorlijk uit de kluiten gewassen generator, die natuurlijk nog twintig kilometer langer kan worden, nog dit. De derde kolom is gevuld met de-woorden (mannelijk of vrouwelijk). Uiteraard kan eenzelfde lijst worden aangelegd voor onzijdige woorden. Het bijvoeglijk naamwoord (eerste kolom) verliest dan wel zijn verbuigings-e. Mogelijkheden zijn hier: *paneel, mechanisme, statement, verband, genie, draagvlak, hoogtepunt, steunpunt, speerpunt, speervlak, kader, realisme, paradigma, ritueel* en *vocabulary*. Enfin, u ziet maar waar het u allemaal brengt, maar een schragende referentiedynamiek behoort zeker tot uw nieuwe en ondoorgroefde duidelijksschaalvergroting.

Tot slot: mocht u in uw zinnen nood hebben aan enkele typologisch verantwoorde werkwoorden om een prototypische materialisatienotatie te kunnen waarmaken, dan hebben wij voor u nog volgende suggesties van de chef: *vormen, fixeren, behoeven, onderzoeken, evoceren, voor de gek houden, verstoren, aan het wankelen brengen, belichten, uitnodigen tot, uitdeinen* (liefst in zoveel mogelijk richtingen), *het loskomen (van), zich onderwerpen (aan), overnemen, zich manifesteren, impliceren, zich presenteren, creëren, vervagen, installeren,...* Dit zijn allemaal verba waar de windbluffer een flink eind mee komt. We wensen u succes met het existentiële inertiemechanisme van uw carrière.

gietaal. De Amerikaanse tegenhangers van *modewoord* en *gongsgenerator* zijn respectievelijk *buzzword* en *buzz phrase projector*. Van het net heb ik tientallen Engelstalige lijsten gehaald met modewoorden uit allerhande domeinen. Ik ben ondertussen zelfs lid geworden van een vereniging die deze vorm van woordinflatie op de voet volgt. Op Internet kan je ook buzzword-bingo's vinden. Dat zijn kaarten met modewoorden in een raster. Bedoeling is dat je tijdens één of andere vergadering modewoorden die ter plekke gebruikt worden, op je kaart aankruist. Verzamel je vijf woorden op één rij, roep je 'Bingo!'. Uiteraard een spel om niet alleen te spelen. Enkele startadressen zijn voor u wellicht interessant:

- <http://www.buzzwordbingo.com>
- <http://www.pass.wayne.edu/~twk/buzzgen1.html>
- <http://www.progress.demon.co.uk/fun/buzzword-bingo.html>
- <http://www.zensys.co.uk/home/page/jeff.ellis/buzz.htm>

De laatste referentie vond ik in de krant *De Morgen* van donderdag 2 juli 1998 bij een interessant artikel met als titel: *Hoe groter de woorden, hoe idioter de sprekers* en die titel laat ik maar voor zich spreken.

ENKELE LESIDEËN

BUZZWORD BINGO!

Een afsluitend uitstapje in het wereldje van de kretologietaal kan je van thuis uit opzetten. Wie een Internet-surftochtje maakt, hoeft niet op zijn honger te blijven zitten. In een heleboel, meestal Engelstalige, sites wordt ook aandacht besteed aan kretolo-

Deze generatoren lijken me leuke taalbeschouwelijke instappen om in de klas een levend beeld te scheppen van de taal die typisch is voor bepaalde groepen en bepaalde omgevingen (onderzoek van registers). Graag voeg ik er nog enkele lesideeën aan toe:

Idee 1

We laten de leerlingen deze mixers aanvullen en uitbreiden, bijvoorbeeld met taalgebruik dat nog wat typischer is voor onze tijd. Leerlingen mogen hierbij bronnen raadplegen (wellicht ook op Internet zoeken). Wanneer ze Engelse woorden op het spoor komen, moeten ze nagaan of er ook Nederlandse equivalenten van dat woord

bestaan. Indien niet, moeten leerlingen zelf maar even aan het vertalen slaan.

Boekjes waarin ze terecht kunnen, bestaan er ook in voldoende hoeveelheden. Het woordenboek van Marc De Coster presenteer ik wat verder. Andere werkjes zet ik hier nog even op een rijtje. Ik laat u telkens ook even van de inhoud proeven door de bibliografische gegevens kort te annoteren:

WOORDENBOEKEN

Frank Jansen & Roza Hubert (1995): *Nieuwlands. De jongste taalaanwinsten.*

De auteurs proberen de belangrijkste en opvallendste taalaanwinsten van de laatste jaren in hun woordenboekje bijeen te brengen. Telkens geven ze de betekenis van het woord en een citaat waarin ze het aantreffen. Uiteraard komen er ook modewoorden in deze lijst voor.

Marnix & Marjan Van Lichtenvoorde (1993): *Nieuwe woorden van de jaren negentig. Yuppentaal, jongerentaal en ander blits jargon.*

Dit woordenboekje rubriceert meer dan het voorgaande allerhande modewoorden en woorden die binnen jongerentaal nieuwe betekenissen gekregen hebben. Er gaat meer aandacht naar informeel taalgebruik.

Jan Kuitenbrouwer (1996): *Hedenlands. Klein lexicon van het gaande en komende taaljaar.*

Dit is ook weer een woordenboek met min of meer dezelfde bedoelingen als de voorgaande. Toch vind je niet veel overlap tussen de boekjes onderling. Kuitenbrouwer geeft bovendien veel meer uitleg bij zijn lemma's. Hij probeert nu en dan op een humoristische manier de veranderingen binnen onze taal te duiden.

Driek Van Wissen (1996): *... een doorn in mijn oog en een doorn in mijn oor. Een therapie voor taalangst.*

De auteur is in dit boekje op kruistocht tegen taalverloeding. Hij trekt ten strijde tegen modewoorden (zoals 'incontinentieadviseuse'), eufemismen (zoals 'belastingtechnisch') en de verzakelijking van taal. Het boek is een verzameling van radiocolumns en andere voordrachten.

Hans Auer (1995): *Zeg nooit doi. Het foute woordenboek van de Nederlandse taal. In dit woordenboek zijn enkel woorden opgenomen die onze taal lelijker maken. Het gaat om woorden die de auteur haalde bij politici, ambtenaren en jongeren.*

Idee 2

We onderzoeken met de leerlingen in welke domeinen van de maatschappij nog erg specifiek taalgebruik en zelfs jargon wordt gehanteerd. Een groepje leerlingen onderzoekt dan zo'n domein door dat taaltje te observeren, erover te lezen en een en ander te noteren. Naast het opstellen van een typering, kan die groep ook een 'mixer' in elkaar steken.

Groepen met een specifiek taalgebruik zijn er in voldoende mate te onderscheiden: dokters, psychologen, politici, journalisten, reclamemakers, voetballers, wielrenners (aan de microfoon, al dan niet pratend over doping), jongeren, en zeker ook - dan zijn we meteen terug bij een taalgebruik dat de leerlingen kennen vanuit hun schoolboek Nederlands - de literaire criticus! Uit enkele inleidingen van DW&B moet volgens mij materiaal genoeg te halen zijn om een tiental van deze kretologiemixers in elkaar te steken. Datzelfde geldt voor de omzendbrieven van onze heer minister. Een paar van die brieven en enkele onderwijspolitieke publicaties volstaan om een volwaardige generator het daglicht te doen zien.

Idee 3

We bekijken een video met een interview tussen een journalist en een minister. We noteren zoveel mogelijk wazig taalgebruik. Daarna wordt de band in fragmenten afgespeeld en worden opvallende momenten besproken.

Idee 4

We kunnen ons onderzoek ook beperken tot één van de hierboven genoemde domeinen. Wellicht is het dan zinvol om meer machinaties in het taalgebruik bloot te leggen. Naast het gebruikmaken van mistige constructies via moeilijke woorden, zien we bijvoorbeeld politici nog heel wat andere kunstjes uitvoeren met woorden. Eufemismen zijn bijvoorbeeld in het politieks een uitverkoren vorm om een moeilijke boodschap te verkopen. Daarnaast maken politici ook frequent gebruik van een niet steeds even duidelijke beeldspraak. Ze vervormen de realiteit via hun beelden zo dat ze voor de massa aanvaardbaar wordt. Een taalbeschouwelijke werk daar hierop ingaat, is *Taalmaskerade* van Erik van der Spek (1993).

Er zijn al heel wat lichtjes vulgariserende werken geschreven over moeilijk taalgebruik. Een referentie op dit vlak blijft het *Woordenboek van Jargon en Slang* van Marc De Coster (1992). Per gebied, 18 in totaal, heeft De Coster een inventaris gemaakt van veel gebruikte jargonwoorden. De auteur heeft zijn huiswerk met veel overtuiging gemaakt, want dit is een heerlijk en heel rijk woordenboek om in te grasduinen of leerlingen opzoekwerk in te laten verrichten.

Maar ook meer specifieke werken kunnen de machinaties achter hol woordgebruik blootleggen. In *Duurwoorderij & geheimtaal* ontmaskert Ivan Wolffers (1982) het medisch taalgebruik. Het boek is al wel 18 jaar oud, maar ondertussen lijkt er niet eens veel veranderd. In hoofdstuk 4 geeft de

auteur voorbeelden van het magische taalspel waarvan mensen in de medische wereld zich bedienen om patiënten het hoofd te bieden en zelfs te onderwerpen. In

hoofdstuk 7 geeft Wolffers voorbeelden van terminologievervuiling door de farmaceutische industrie. Een citaat:

“De naamgeving rond de tranquillizers [...] is nog bloemrijker. [...] De teksten [van bijsluiters en reclameadvertenties voor geneesmiddelen - MS] lijken met opzet vaag gesteld, zodat vele klachten erin herkend kunnen worden door voorschrijvende artsen. ‘Anxiolytisch’, ‘vegetatief regulerend’, ‘reactivering van patiënten met een psychovegetatief syndroom’, ‘lost disharmoniërende basisgewaarwordingen op’, ‘door S. wordt het harmonisch evenwicht tussen soma en psyche hersteld; het is daarom van therapeutische waarde bij alle vegetatieve verschijningsvormen van functionele en emotionele stoornissen’, ‘gekenmerkt door een genuanceerde bescherming tegen psychische stress-invloeden en vermindering van emotionele stress-reacties, waarbij het anxiolytisch effect in het bijzonder op de voorgrond treedt’, ‘hypochondrische trekken, dysfore-ontstemmingen, schizo-affectieve reacties’ of ‘stabiliseert het neurovegetatieve evenwicht’. De termen die hier gebruikt worden, zijn allemaal abstracties van naar woorden zoekende medici. Veelal figureren op de achtergrond filosofische concepties zoals ‘psyche’ en ‘soma’. Het zijn in ieder geval geen fysische entiteiten zoals pneumococci of stafylococci. Al deze termen kunnen bijgezet worden in de erereeks magische termen zoals die in hoofdstuk 4 besproken werden. Al theoretiserend is het prima deze woorden te hanteren om greep te krijgen op de leefwereld van de mens, maar als handleiding voor het drogeren van een groot deel van onze samenleving dragen ze ten onrechte het predikaat ‘wetenschappelijk’.”

Wolffers tikt de nagel op de kop. Taal dient om de wereld te structureren en daarvoor moet je abstraheren. Wanneer de termen die je daarvoor gebruikt te vaag en te nietszeggend zijn, wordt het tijd om bij te sturen, zoniet gaan de woorden een eigen leven leiden en kunnen ze ingezet worden voor doeleinden die niet meer zo integer zijn.

Idee 5

In de kretologiemixers die we presenteerden, maakten we nauwelijks gebruik van leenwoorden. Ons onderzoek kunnen we in die richting uitbreiden. In *Het grote Blufboek* van Paul Jacobs & Erik Strieleman (1981) staan wat dat betreft heel wat suggesties. Per ‘blufgebied’ bieden ze de lezer een aantal termen aan waarmee hij kan tonen hoe onderlegd hij wel is. Heel wat van die begrippen zijn ontleend aan een vreemde taal. Achteraan in het boek legden de auteurs

overigens een lijst aan van moeilijke, niet-bestaande termen. *Schaamwaan*, *vadermotoriek* en *psychotolerantie* zijn wellicht reddende engels wanneer iemand niet meer

weet wat te zeggen of omwille van één of andere reden mist wil creëren. Het is niet kwaad dat leerlingen dat opgeblazen taaltje kunnen doorprikken.

Marc Stevens
Constant Jorislaan 11
2100 Deurne
mstevens@uia.ac.be

Bibliografie

Auer, H.: *Zeg nooit doe!* Het foute woordenboek van de Nederlandse taal. Rijswijk: Uitgeverij Elmar B.V., 1995.

Beheydt, L. e.a.: *Taal(v)aardig*. Kapellen: De Sikkel, 1978.

De Coster, M.: *Woordenboek van Jargon en Slang*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker, 1992.

Kuitenbrouwer, J.: *Hedenlands. Klein lexicon van het gaande en komende taaljaar*. Amsterdam: Prometheus, 1996.

Jacobs, P. & E. Strieleman: *Het grote Blufboek*. Baarn: Uitgeverij In den Toorn, 1981.

Jansen, F. & R. Hubert: *Nieuwlands. De jongste taalaanwinsten*. Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij De Arbeiderspers, 1995.

Van der Spek, E.: *Taalmaskerade*. Utrecht/Antwerpen: Kosmos-Z&K Uitgevers, 1993.

Van Lichtenvoorde, M. & M.: *Nieuwe woorden van de jaren negentig. Yuppentaal, jongerentaal en ander blits jargon*. Helmond: Uitgeverij Michon, 1993.

Van Wissen, D.: *... een doorn in mijn oog en een doorn in mijn oor. Een therapie voor taalangst*. 's-Gravenhage: Uitgeverij BZZTôH, 1996.

Vervoorn, A.J.: *Kleine Grammatica van de Waanzin*. Lochem: Uitgeverij De Tijdstroom B.V., 1977.

Wolffers, I.: *Duurwoorderij & geheimtaal*. Baarn: Amboboeken, 1982.